

ICH KORZENIE BYŁY NA KRESACH

Materiały dydaktyczne

Janusz Kujawa

Janusz Kujawa

ICH KORZENIE BYŁY NA KRESACH

Materiały dydaktyczne

Warszawa 2017

Janusz Kujawa

Historyk regionalista, wiceprezes Regionalnego Stowarzyszenia Pamięci Historycznej „Ślad”, redaktor naczelny Kwartalnika Społeczno-Historycznego „Ślad”, były pracownik Podkarpackiego Centrum Edukacji Nauczycieli w Rzeszowie.

Janusz Kujawa, *Ich korzenie były na Kresach* – materiały dydaktyczne, Warszawa 2017

Copyright © Janusz Kujawa & Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”

Wydawca: Fundacja „Towarzystwo Projektów Edukacyjnych”

Wydawnictwo: nonomnis.pl

Projekt graficzny i łamanie: Przemysław Banasiewicz

Fotografia na okładce pochodzi ze zbiorów OW Volumen

Publikacja została wydana w ramach projektu dofinansowanego przez Ministerstwo Obrony Narodowej realizowanego w ramach programu „Podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej”.

ISBN 978-83-63139-46-9

Wstęp, czyli zanim przystąpimy do zajęć

Temat *żołnierzy wyklętych* czy też, jak wolą inni, *żołnierzy niezłomnych* na trwałe zajął już miejsce nie tylko w dyskusjach historycznych, ale również w świadomości społecznej współczesnych Polaków, a także programach i podręcznikach szkolnych. Mimo tego, a może właśnie dlatego warto wracać do niego w pracy wychowawczej skierowanej do żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej. Opracowując zaprezentowany poniżej scenariusz zajęć, przyjąłem dwa podstawowe założenia. Zajęcia prowadzić będą nie historycy czy też nauczyciele historii, lecz oficerowie wychowawczy, a ich uczestnikami będą nie dzieci czy młodzież, lecz ukształtowane już osoby dorosłe. W związku z tym zastosowana podczas zajęć metoda nauczania powinna uwzględniać powyższe fakty a nadto dać uczestnikom możliwość wspólnej pracy, budowania zespołów uczących się i w ten sposób budować wewnętrzne więzy i badać predyspozycje członków tworzonych podczas zajęć grup. Ponadto w toku dyskusji nad postawami żołnierzy niezłomnych można próbować budować wspólny dla całej społeczności żołnierskiej etos patriotycznych i wojskowych wartości. Najlepszą do realizacji tych celów metodą wydaje się być coraz popularniejsza metoda zwana po angielsku *peer learning*, a po polsku określaną *nauczaniem rówieśniczym*. Rola prowadzącego zajęcia jest zmniejszona

do koordynacji i czuwania nad przebiegiem zajęć, główny ciężar spada zaś na samych uczestników szkolenia. Jest to zgodne z wynikami prowadzonych badań, na podstawie których skonstruowano piramidę przydatności poszczególnych metod uczenia się. Zgodnie z nią najwydajniejszym sposobem nauki jest nauczanie innych (80% efektywności zapamiętywania) oraz ćwiczenia w praktyce (75%) a także dyskusja grupowa (50%), zaś najmniejsze efekty przynoszą czytanie (10%) oraz wykład (5%). Nie zwalnia to oczywiście prowadzących zajęcia od obowiązku przygotowania się do nich zwłaszcza dokładnego zapoznania się z materiałami dydaktycznymi, w tym filmem oraz broszurą *Ich korzenie były na wschodzie* autorstwa Adama Borowskiego, znakomitego znawcy tematu i jednego z pierwszych, który głośno upomniał się o pamięć o żołnierzach wyklętych. O ile jest to możliwe, warto skorzystać także z dostępu do internetu i wykorzystać w trakcie zajęć lub do ich podsumowania komputery, tablety czy choćby smartfony. Za ich pomocą łatwo dotrzeć do ciekawych materiałów związanych z żołnierzami wyklętymi, z których można skorzystać zarówno podczas zajęć, jak i później.

Scenariusz zajęć

Proponuję zastosować metodę *peer learning* (nauczanie rówieśnicze) cenioną zarówno przez nauczycie-

li, jak i uczniów/słuchaczy. Proces kształcenia realizowany z jej wykorzystaniem może przebiegać na kilka sposobów. Pierwszy z nich wiąże się z pracą w parach jedynie podczas zajęć. Polega na tym, że uczestnicy samodzielnie wykonują zadanie, a następnie odwracają się do kolegi z ławki i wspólnie analizują uzyskane rezultaty, próbując jednocześnie wyjaśnić swój tok myślenia i wytłumaczyć pojawiające się ewentualnie wątpliwości. Dzięki temu zyskują szybką informację zwrotną i mają możliwość przedyskutowania swoich trudności, co nie zawsze jest możliwe w toku standardowej lekcji. Drugi sposób pracy metodą *peer learning* polega na tworzeniu tzw. komórek nauczania (z ang. *learning cells*). W toku lekcji nauczyciel dzieli uczniów na zespoły, np. na drodze losowania. Istotne jest, aby grupy składały się z uczestników zajęć, którzy zazwyczaj nie mają możliwości ze sobą pracować.

Wzbogaci to bowiem proces i pozwoli wykorzystać potencjał naukowy każdego członka zespołu. Po stworzeniu „komórek” nauczyciel przydziela uczestnikom role. Każdy uczeń w grupie może mieć przypisaną inną rolę, mogą się one również powtarzać. Z każdą rolą wiąże się wykonanie określonego polecenia, które jest zapisane na kartce przekazanej uczniowi przez nauczyciela. W dalszej kolejności uczniowie mają czas na realizację wyznaczonego im zadania. Po upływie wyznaczonego czasu nauczyciel prosi ich, aby wzajemnie opowiedzieli sobie o zagadnieniach, z którymi się przed chwilą zapoznali. Zadaniem prowadzącego zajęcia jest czuwanie nad poprawnością przekazywanych treści i podsumowanie informacji zdobytych przez uczniów w końcowej części lekcji. Taka aranżacja zajęć pozwala na nabycie wiedzy i jednocześnie jej utrwalenie poprzez nauczanie rówieśników.¹

Temat: Ich korzenie były na kresach

Cele ogólne:

zapoznanie uczestników szkolenia z sytuacją na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej po wkroczeniu Armii Czerwonej w roku 1944, postawami i działaniami polskiego podziemia niepodległościowego, sylwetkami żołnierzy wyklętych.

Cele szczegółowe:

1. Żołnierz powinien po zajęciach potrafić:

- wymienić minimum trzy nazwiska żołnierzy wyklętych,
- omówić minimum dwie metody postępowania Armii Czerwonej wobec polskiego podziemia niepodległościowego,
- wymienić minimum dwie daty z historii Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej po roku 1944,
- zastosować w wypowiedzi pojęcia: aneksja, repatriacja, wysiedlenia,
- dostrzec mocne strony u kolegi biorącego udział w dyskusji,
- dobierać odpowiednie argumenty do uzasadnienia swojej wypowiedzi,
- ocenić skuteczność metod walki stosowanych przez żołnierzy wyklętych,
- dostrzec związek między sytuacją zewnętrzną a koniecznością podejmowania przez jednostkę określonych działań.

Metody pracy:

- peer learning (nauczanie rówieśnicze),
- rozmowa nauczająca,
- praca z filmem.

Formy pracy:

- praca indywidualna,
- praca w grupach.

¹ Nowoczesne metody dydaktyczne w procesie kształcenia, red. dr Katarzyna Czekaj-Kotyńia, Łódź 2013, s. 73

Środki dydaktyczne:

- film załączony do materiałów dydaktycznych (*Ich korzenie były na wschodzie*),
- broszura *Ich korzenie były na wschodzie*,
- tablica (flip chart),
- prezentacja,
- mapa II Rzeczypospolitej i Polski powojennej.

Czas	Zadania	Uwag
3 minuty	Czynności organizacyjne.	
7 minut	Podanie tematu i celów przez prowadzącego. Temat: • Ich korzenie były na wschodzie Cele: • Podczas zajęć uczestnicy szkolenia zapoznają się z sytuacją na kresach wschodnich II Rzeczypospolitej po wkroczeniu Armii Czerwonej w roku 1944, postawami i działaniami polskiego podziemia niepodległościowego oraz sylwetkami żołnierzy wyklętych. Aby lepiej zmotywować uczestników, można podać jeden lub kilka punktów, na co zwrócić uwagę. Na przykład: zaproponować zastanowienie się nad tym, jakie były różnice w sytuacji oddziałów niepodległościowego podziemia na Kresach Wschodnich (włączonych później do ZSRS), i w pozostałej części kraju.	
25 minut	Zanim przystąpimy do szczegółowego omawiania tematu zajęć, warto krótko przypomnieć genezę terminu <i>żołnierze wyklęci</i> . ² Jako wstęp proponujemy uczestnikom uważne obejrzenie filmu, z góry zapowiadając, że będzie on podstawą ich przyszłej pracy. Można zaproponować uczestnikom robienie notatek, zapisywanie uwag czy pytań w trakcie oglądania filmu.	

2 Uczestnicy ruchu partyzanckiego określane są jako *żołnierze wyklęci*, *żołnierze drugiej konspiracji* czy jako *żołnierze niezłomni*. Propaganda PRL określała żołnierzy podziemia niepodległościowego jako *bandy reakcyjnego podziemia*. Określenie *żołnierze wyklęci* powstało w 1993 – użyto go pierwszy raz w tytule wystawy *Żołnierze wyklęci – an-*

5 minut	Po zakończeniu dyskusji w parach proszę poprosić kilku słuchaczy o uwagi do filmu lub zadać wcześniej postawione pytanie/a. Na przykład: Jakie były różnice w sytuacji podziemia niepodległościowego na Kresach Wschodnich (włączonych później do ZSRS) i na pozostałym obszarze kraju. Po wysłuchaniu wypowiedzi słuchaczy rozdać książeczki A. Borowskiego i zastosować inną formę tej samej metody.	
5 minut	W tej części zajęć musimy podzielić całość uczestników zajęć na grupy robocze. Proponuję grupy 5-osobowe, stworzone metodą odliczania do 5. Kolejno odliczamy, przy czym każdy musi zapamiętać swój numer. Teraz uczestnicy samodzielnie tworzą 5-osobowe zespoły kierując się zasadą, że w każdym z nich musi się znaleźć osoba z numerem 1, 2, 3, 4, 5. Już w tym momencie w procesie tworzenia grupy, może wyłonić się jej lider, czyli osoba, która będzie prezentować w imieniu grupy wynik wspólnej pracy. Osoby, które pozostaną wolne, bowiem nie będą mogły utworzyć pełnej 5-osobowej grupy, otrzymają oddzielne zadanie, tworząc dodatkową grupę.	
25 minut	Teraz prezentujemy, np. na ekranie za pomocą rzutnika lub rozdając kartki z zapisanym zadaniem, zadania dla uczestników zgodne z zapamiętanym numerem przynależności do grupy. Podstawą pracy we wszystkich zadaniach jest książeczka A. Borowskiego <i>Ich korzenie były na wschodzie</i> . W nawiasach przy każdym zadaniu są podane strony do przeczytania. 1. Opisz sytuację AK na Wileńszczyźnie po zdobyciu Wilna 13 lipca 1944 r. (s. 5–7) 2. Opowiedz, jak wyglądała walka zbrojna z okupantem sowieckim do 1947 r. (s.7–10)	

tykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 r., organizowanej przez Ligę Republikańską na Uniwersytecie Warszawskim. Jego autorem był Leszek Żebrowski. Stanowi ono bezpośrednie odwołanie do listu otrzymanego przez wdowę po jednym z żołnierzy podziemia, w którym, zawiadamiając o wykonaniu wyroku śmierci na jej mężu, dowódca jednostki wojskowej pisze o nim: *wieczna hańba i nienawiść naszym żołnierzy i oficerów towarzyszy mu i poza grób. Każdy, kto czuje w sobie polską krew, przeklina go – niech więc wyrzeknie się go własna jego żona i dziecko*. Termin *żołnierze wyklęci* upowszechnił Jerzy Ślaski, publikując książkę o takim tytule. (za wikipedia)

	<p>3. Opisz działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (s. 10–12)</p> <p>4. Opowiedz o walkach AK na Nowogródczyźnie po 1944 r. (s. 12–15)</p> <p>5. Opisz działania AK na Kresach Południowo-Wschodnich po 1944 r. (s. 15–18)</p> <p>Teraz następuje czas pracy indywidualnej. Każda 1, 2, 3, 4, 5 w każdej grupie ma takie samo zadanie, przeczytać swój temat i przygotować się do przedstawienia go pozostałym członkom zespołu w formie krótkiej opowieści. Wszyscy przygotowują się z tego samego materiału zawartego w broszurce A. Borowski <i>Ich korzenie były na wschodzie</i>. Po ok. 5 minutach cichej pracy, w zespołach przedstawiamy kolejno rezultat pracy, co przy założeniu 3 minut na osobę powinno zająć ok. 15 minut. Zaczyna 1, kończy 5 w porządku liczbowym.</p> <p>Dodatkowe zadanie dla niepełnej grupy:</p> <p>6. Przedstaw życiorysy dwóch spośród zaproponowanych w broszurce A. Borowski <i>Ich korzenie były na wschodzie</i> postaci: ppor. Antoni Burzyński „Kmicic”, ptk Aleksander Krzyżanowski „Wilk”, pptk Julian Kulikowski „Ryngraf”, pptk Antoni Olechnowicz „Podhorecki”, kpt. Jan Borysewicz „Kryśka”, ppor. Czesław Zajączkowski „Ragner”, ppor. Anatol Radziwonik „Olech”), Zygmunt Olechnowicz „Zygma”, ptk Władysław Filipkowski „Cis”.</p> <p>Jeśli jest niepełna dodatkowa grupa, to jej członkowie dzielą między siebie postacie. Jeśli nie ma takiej grupy, bo np. słuchaczy jest 25, to prowadzący sam może odczytać głośno życiorys kilku postaci z książeczki. Można zaproponować odnaleźć te postacie w internecie, jeśli jest taka możliwość, na komputerach lub smartfonach, bo w książeczce wiadomości o nich są bardzo krótkie.</p>	
20 minut	<p>Ostatnim etapem jest publiczne przedstawienie przez zgłaszających się liderów kolejnych zagadnień. Opowiada jedna osoba (lider grupy po wystuchaniu 4 członków i korzystając z własnych notatek). Reszta liderów dopowiada lub prostuje błędy, odpowiadający musi więc uważać. Wszyscy mogą coś dodać do ciągnącej się opowieści. Prowadzący powinien podsumować kilkoma zdaniami temat.</p>	

	<p>Można dołożyć zadanie po zajęciach. Każda grupa lub lider pisze krótki artykuł na gazetkę ścienną czy stronę internetową, czy Facebooka jako ślad odbytych zajęć, albo każdy pisze swoją opinię czy komentarz do filmu.</p>	
--	--	--

Podsumowanie

Przedstawiony scenariusz stanowi oczywiście tylko propozycję zajęć, którą każdy oficer wychowawczy może zmodyfikować, dostosowując do specyfiki pracy, zainteresowań uczestników, czy stosowanych już wcześniej metod pracy. Także treść oraz liczba pytań mogą zostać zmienione, tak jednak by odpowiednie w zastosowanych pomocach dydaktycznych.

O ile jest to możliwe, warto na kolejnych zajęciach powrócić krótko do tematu zajęć, pytając o przemyślenia uczestników, wykonanie zadanej „pracy domowej”, czy też prezentując rezultat sporządzonych po

zajęciach internetowych czy gazetkowych notatek. W trakcie „twórczej pracy” zespołów prowadzący może dokumentować fotograficznie kolejne etapy pracy, by móc je potem wykorzystać lub udostępnić innym do sporządzenia relacji z zajęć. Z uwagi na szacunek dla pamięci o ofierze żołnierzy wyklętych należy dbać o to, by uczestnicy w trakcie dyskusji i prezentowania pracy nie stosowali zbyt lekkiego słownictwa i zabawowej formy pracy. W podsumowaniu warto przypomnieć o obchodzonego 1 marca Narodowym Dniu Pamięci Żołnierzy Wyklętych.

Przy przygotowaniu do zajęć lub w ich trakcie można skorzystać z licznych materiałów poświęconych tej tematyce.

Szczególnie polecam następujące pozycje książkowe:

1. *Wykłęci. Podziemie zbrojne 1944–1963*, wydana przez Fundację Niepodległości i Wydawnictwo KARTA, przy współpracy Instytutu Pamięci Narodowej.
2. *Wykłęci 1944–1963. Żołnierze podziemia niepodległościowego w latach 1944–1963*, red. Kazimierz Krajewski i Tomasz Łabuszewski
3. *Żołnierze wykłęci. Antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 roku*, red. Adam Borowski
4. Joanna Wieliczka-Szarek, *Żołnierze wykłęci. Niezłomni bohaterowie*
5. Grzegorz Motyka, *Na Białych Polaków obława*
6. Kazimierz Krajewski, *Na straconych posterunkach*
7. Zdzisław Broński „Uskok”, *Pamiętnik 1941–1949*
8. Kazimierz Krajewski, Tomasz Łabuszewski, „Łupaszką” „Młot” „Huzar” *Działalność 5. i 6. Brygady Wileńskiej AK 1944–1952*

Warto także skorzystać ze stron internetowych:

<http://www.wykleci.ipn.gov.pl>

<http://podziemiezbrojne.blox.pl>

<http://muzeumzolnierzywykletych.pl>

<http://www.fundacjapamietamy.pl/>

<http://zolnierzewykleci.polskieradio.pl>

Opracował: Janusz Kujawa

Załącznik – Test wiedzy z kluczem odpowiedzi

Żołnierze Wykłęci	Imię
	Nazwisko
	Klasa

1. Podaj nazwisko osoby, której dotyczą następujące fakty z życiorysu:

- uczestnik wojny polsko-bolszewickiej
- żołnierz wojny obronnej 1939
- komendant Okręgu Wileńskiego AK
- zmarł w szpitalu więzienia UB przy ul. Rakowieckiej w Warszawie [płk Aleksander Krzyżanowski "Wilki"]

2. Dyrektywa Stalina z dnia 14 lipca 1944 roku dotyczyła:

- uruchomienia szkolnictwa powszechnego na terytorium zajęтым przez Armię Czerwoną
- rozbrajania oddziałów AK „na terytorium Litwy, zachodniej Białorusi i zachodniej Ukrainy”
- wywózek ludności cywilnej z terenów objętych działaniami wojennymi

3. Cichociemny Maciej Kalenkiewicz „Kotwicz” po lipcu 1944 roku:

- dostał się do niewoli sowieckiej
- utworzył oddziały kadrowe z doświadczonych partyzantów
- przedarł się wraz z żołnierzami na tereny „Polski Lubelskiej”

4. Miejsce aresztowanego komendanta okręgu Wileńskiego AK płk Krzyżanowskiego „Wilka” zajął:

- ppłk Julian Kulikowski „Ryngraf”
- płk Władysław Filipkowski „Cis”
- ppor Antoni Burzyński „Kmicic”

5. Walczące na terenie Rzeszowszczyzny zgrupowanie żołnierzy obszaru lwowskiego AK nosiło nazwę:

- Brygada AK-WiN
- Ośrodek Mobilizacyjny AK
- Oddziały „Warta”

6. Zaznacz Prawda (P) czy Fałsz (F)

Działalność niepodległościowa na Wileńszczyźnie zakończyła się wraz z ewakuacją struktur okręgu	F
Niewielkie „białopolskie bandy” oddziały milicji i NKWD likwidowały jeszcze w latach 1948-1952	P
5 Brygada Wileńska AK liczyła ok.2500 żołnierzy	F

7. Dopisz wydarzenie do podanej daty:

7 lipca 1944 r	
17 lipca 1944	
22-27 lipca 1944	

8. Dowódcą 5. Brygady Wileńskiej AK był:

- ppłk „Pohorecki” A. Olechnowicz
- Mjr „Łupaszko” Z. Szyndzielarz
- Kpt. „Huzar” K. Kamieński

9. Zajęcie części lub całości terytorium państwa przy zastosowaniu siły zbrojnej to

- inkorporacja
- aneksja
- deregulacja

10. Dopisz w tabelce nazwiska żołnierzy wyklętych

ppłk	Bolesław	Tomaszewski	„Warta”
kpt	Jan	Borysewicz	„Kryśia”
ppłk	Julian	Kulikowski	„Ryngraf”
ppor	Anatol	Radziwonik	„Olech”
ppor	Czesław	Zajączkowski	„Ragner”

ISBN 978-83-63139-46-9